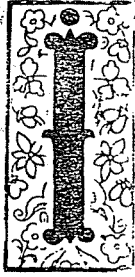

1200. Ölüm Yıldönümünde İslâm'ın büyük hukuk ve din Bilgini:

ŞEYBÂNÎ

Prof. Dr. Abdülkadir
KARAHAN

İslâm hukuk ve hadis tarihlerinin çağımıza kadar etkileri süregelen büyük ve seçkin kişilerden biri: İmam Muhammed' t i r.

Hanefi Mezhebinin kurucusu İmam A'zam Ebû Hanife (699-769'nin, İmam Ebû Yusuf (731-798) ile birlikte en tanınmış öğrencisi ve izleyicisi olan ve bugün İslâm dünyasının en yaygın mezhebini temsil eyleyen Hanefiliğin ilkelerini, temel görüşlerini en yetkili şekilde belirtip açıklayan İmam Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybanî, hicret takvimine göre tam 1200 yıl önce hayata gözlerini kapamıştır. Bu nedenle 10 Mayıs 1969 günü, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde, dolgun programlı bir törenle bu güçlü hukuk ve hadis otoritesi anılacak, 12 Mayıs'ta da, Süleymaniye Kütüphanesinde -iki hafta süre ile- onun eserlerinden kurulu bir kitap sergisi açılacaktır.

Ayrıca bazı İslâm ülkelerinde de benzeri toplantı ve hazırlıklar olduğu duyulmaktadır.

İmam Muhammed, ana ve baba yönünden Şamlı olup Şeyban oğulları ile ilgisi, dolayısıyla O, 132/749'da Vâsıt'ta doğmuş, fakat Kûfe'de yetişmiştir. Babasının vefatında, küçümsenemeyecek bir meblâğ teşkil eden, 32.000 dirhem ona miras kalmışsa da, o, bütün parasını öğretimi uğrunda harcamaktan çekinmemiştir. Ebû Abdullah Muhammed, öğrenimine ve etüdlerine: bu çağda İslâmın ileri kültür merkezleri olan Kûfe, Bağdat, Şam, Mekke, Medine ve Horasan'da devam etmiştir.

Gençliğinde zamanının en büyük ve ünlü bilginlerinden ders gören İmam Muhammed, özellikle şu zatlara öğrencilik eylemiştir: Kûfe'de İmam A'zam Ebû Hanife (ölm.769), Şam'da el-Avzaî (ölm.774), Mekke'de İbn U-veyne (ölm.813), Medine'de

İmam Malik (ölm.795), ve Horasan'da İbn Mübarek (ölm.797). O, İslâm hukuku olan fıkıhta Ebû Hanife'ye, hadiste İmam Malik'e çok şey borçlu olmuştur.

Hukuk öğrenimine, sonra Arap lengüistiğine (sarf, nahiv, belâgat) ve tarihe çok önem vermiş olan İmam Muhammed bu bilim dallarında çok iyi yetişmiştir. Ders okutmağa Kûfe'de bir camide başlayan İmam Muhammed, İbn er-Râvendî'nin de aynı camide ders yapması ve öğrencilerine onun öğretimi başladığı anlarda gürültü çıkarıp tedirginliklere yol açmasını öğütlemesi sonucunda, camii değiştirmek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre içinde geniş bir tanınmışlığa yol açan ve ulaşan bu geniş ufuklu ve yetkili bilgin «rey sahipleri» arasında sıvırlmıştır. Ebû Hanife, ilk İslâm Akademisi niteliğinde olan bir örgüt kurup İslâm Hukukunu tedvin etmek istediği zaman: İmam Muhammedi de, 40 kişiden vücuda gelen, bu akademinin üyeliğine seçmiştir. Bu ilim örgütünün görevi: özellikle İslâm Hukukunun tedvini idi. Seçkin üyelerden biri olan Şeybanî, amaca en çok yararlı olanlardandı ve en fazla emek harcayanlar arasında bulunuyordu. Onun eserleri işte bu akademideki çalışmaların bize kadar gelen değerli ve feyizli meyvalarındandır.

Bahis konusu bilim örgütünde izlenen metod şu idi: Üyelerden biri bir meseleyi ortaya atıyordu. Diğerleri de ayrı ayrı kendi görüşlerini ve reylerini belir-

tiyordu. Savunmalar zorlu ve tartışmalar çetin oluyordu. Sonunda İmam A'zam, kararını açıklıyor, İmam Ebû Yusuf ta bu kararı not ediyordu. Öyle anlaşılıyor ki : diğer üyelerden bazıları da kendileri için notlar almağı ihmal etmiyorlardı. İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin en önemli ve konusunda üstün bir değer taşıyan eserlerin başında gelen «Kitabü'l-Asl» ünvanlı eserinin bir çok bölümleri (cinayet, siyer, namaz, oruç v.s.) bu tartışmalar ve çalışmalar sonucundaki kararlardan doğmuştur. Burada göze çarpan sorular ile onların cevaplarıdır.

El-Keffevî, İmam Muhammed'in 990 adet kitap yazdığına değinmiştir. Bunlardan bize kadar gelmiş olanlar pek azdır. Onların da bir kısmı olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Bir kısmı da kendilerine yazılan şerhler içinde ancak varlıklarını koruyabilmişlerdir. Bu suretle, yani şerhleri sayesinde, bize kadar intikal edenlerin en önemlilerinin başında: İmamların Güneşi deyimi ile de kadri yüceltilen Serahsî (1009-1090)'nin «Şerh el-Siyer el-Kebir»indeki metin olduğunu da söylemeliyiz. Serahsî'nin bu büyük eseri, Ayıntaplı Münif (ölümü 1743) tarafından türkçeye de çevrilmiştir. Bu kitabın Milletlerarası hukukun en eski verimlerinden biri olduğunu göz önüne alan UNESCO, onu, fransızcaya da tercüme ettirmiş ve baskıya hazır duruma getirmiştir.

«Kitabü'l-Mabsut» ta denilen «Kitabü'l-Asl», İmam Mu-

ammed'in gerçekte en önemli ve etkili eseridir. Bu dev çalışmanın en iyi nüshalarından biri İstanbul'da Murad Molla Kütüphanesinde olup 8 cilt tutmaktadır. Yaprak sayısı 3000 (6.000 sayfa) civarındadır. İslâm âleminde bugün varlığını bildiğimiz en eski fıkıh (hukuk) kitaplarının başında, bu müstesna eser yer almaktadır. Yazar, bu dev eseri, önünde bir örnek bulunmaksızın kaleme almıştır ki: bu da onun değerini bir kat daha arttırmaktadır. İslâm bilginleri içinde bu kitabın, Jüstinianus Kodifikasyonu'ndan da önemli olduğuna inananlar vardır. Yine çağımızın bazı tanınmış İslâm otoriteleri: İmam Muhammed Şeybanî'nin Şarhman'ın çağdaşı olduğunu hatırlatıp onun devrinde Avrupa'da hukukun tedvinini kapsayan kitapların yokluğuna işaret ederek büyüklüğünü daha da anlatmak istemişlerdir.

Kaynaklar İmam Muhammed'in «rey»'in itidalı, ılımlı istikametine bağlı olduğunu ve imkân ölçüsünde teorilerini hadîslere dayamağa çalıştığını da belirtirler... Zaten O, üç yıldan daha uzun bir süre ile derslerini izlediği hocası Malik bin Enes (ölm. 795) 'in ünlü «Muvatta» hadîs koleksiyonunun -erba- binca bilinen metninden hayli farklı ve bir çok eleştireli eklemelerle zenginleştirilmiş bir nüshasını da hazırlamış olmak dolayısıyla hadîs biliminde de geniş yetki sahibi olduğunu ispat etmiştir. Bu bakımdan onun hadîs desteğini, çalışmalarının bir kılavuzu olarak kullanması tabiidir.

Harunü'r -Reşid (766-809) 'in Kazi'l-kuzat (Kadılar kadısı)'ı İmam Ebû Yusuf (ölm. 798) vefat edince, Abbasilerin haşmetli halifesine İmam Muhammed, kadılar kadısı oldu. Onun refakatinde, o günlerde başkent seçilmiş olan, Rakka'ya gitti. Bir süre sonra İmam Muhammed Şeybanî azledilmişse de sonradan yine o, ön plândaki görevine getirilmiş ve bu sefer de Harunü'r-Reşid ile birlikte Rey şehrine varmıştır. Vefatı burada ve 189/805 tarihinde.

Hanefî mezhebinin ilk geniş yayılmasında Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybanî'nin büyük hizmetleri ve payları bulunduğu bir tarih gerçeğidir. İmam Muhammed'in bir üstün özelliği de: «İstihsan»'ı yani «halkın menfaatlerini» görüşlerinde üstün tutması olmuştur. Sadece saf mantıka göre şöyle veya böyle çözümlenmesi gereken bir çok meselelerde O, halkın faydasını gözönünde tutmuş ve reyinde bu ikinci yolu seçmiştir. Bu bakımdan da İmam Muhammed'e, İslâm bilginleri arasında özel bir yer ve değer verilmiştir.

Özet olarak diyeceğiz ki : İslâmlığı üç kıtaya (Asya, Afrika ve Avrupa) üstün bir güçle yayıldığı çağlarda yetişip özellikle hukuk ve hadîs bilimlerinde unutulmaz hizmetleri ve eserleriyle ün kazanan ve bugüne kadar da işlediği konularda görüşleri bilim adamlarına kılavuzluk eden İmam Muhamed, bütün İslâm dünyası ile birlikte Müslüman Türklerin de saygı ve sevgiden örülmüş bir halesi içinde mânen yaşamış ve yaşamakta devam edecektir.